

Chapter: 2

Q.1 दिलेल्या पर्यायांपैकी योग्य पर्याय निवडून लिहा

2

- 1 भारतीय पुरातत्त्व सर्वेक्षण खात्याचे पहिले सरसंचालक हे होत.
अ. अलेक्झांडर कनिंगहॅम ब. विल्यम जोन्स
क. जॉन मार्शल ड. फ्रेडरिक मॅक्सम्युलर

Ans भारतीय पुरातत्त्व सर्वेक्षण खात्याचे पहिले सरसंचालक **अलेक्झांडर कनिंगहॅम** हे होत.

- 2 हितोपदेश या संस्कृत ग्रंथाचा जर्मन भाषेत अनुवाद यांनी केला.
अ. जेम्स मिल ब. फ्रेडरिक मॅक्सम्युलर क. माऊंट स्टुअर्ट एल्फिन्स्टन ड. जॉन मार्शल

Ans हितोपदेश या संस्कृत ग्रंथाचा जर्मन भाषेत अनुवाद **फ्रेडरिक मॅक्सम्युलर** यांनी केला.

Q.2 पुढीलपैकी प्रत्येक गटातील चुकीची जोडी ओळखून लिहा.

1

1	i.	हू वेअर द शूद्राज - वंचितांचा इतिहास
	ii.	स्त्रीपुरुष तुलना - स्त्रीवादी लेखन
	iii.	द इंडियन वॉर ऑफ इन्डिपेन्डन्स 1857- मार्क्सवादी इतिहास
	iv.	ग्रँड डफ - वसाहतवादी इतिहास

Ans चुकीची जोडी - द इंडियन वॉर ऑफ इन्डिपेन्डन्स - मार्क्सवादी इतिहास
बरोबर जोडी - द इंडियन वॉर ऑफ इन्डिपेन्डन्स - विनायक दामोदर सावरकर

Q.3 दिलेली संकल्पनाचित्रे पूर्ण करा.

2

1	i.	जेम्स मिल	द हिस्टरी ऑफ ब्रिटिश इंडिया
	ii.	जेम्स ग्रँड डफ
	iii.	द हिस्टरी ऑफ इंडिया
	iv.	श्री.अ.डांगे
	v.	हू वेअर द शूद्राज

Ans	i.	जेम्स मिल	द हिस्टरी ऑफ ब्रिटिश इंडिया
	ii.	जेम्स ग्रँड डफ	ए हिस्टरी ऑफ मराठाज
	iii.	माऊंट स्टुअर्ट एल्फिन्स्टन	द हिस्टरी ऑफ इंडिया
	iv.	श्री.अ.डांगे	प्रिमिटिव्ह कम्युनिझम टु स्लेवरी
	v.	डॉ.बाबासाहेब आंबेडकर	हू वेअर द शूद्राज

Q.4 टीपा लिहा

6

- 1 राष्ट्रवादी इतिहासलेखन

Ans i. इंग्रजी शिक्षणपद्धतीमध्ये शिकून तयार झालेल्या भारतीय इतिहासकारांच्या लेखनामध्ये भारताच्या प्राचीन वैभवाचा अभिमान आणि भारतीयांची आत्मजाणीव जागृत करण्याकडे असलेला कल दिसतो त्यांच्या लेखनास 'राष्ट्रवादी इतिहासलेखन' असे म्हटले जाते.
ii. महाराष्ट्रातील राष्ट्रवादी इतिहास लेखनास विष्णुशास्त्री चिपळूणकर यांच्यापासून प्रेरणा मिळाली.
iii. ब्रिटिश अधिकाऱ्यांनी लिहिलेल्या प्राचीन भारताच्या पूर्वग्रहदुषित इतिहासाला त्यांनी विरोध केला.

- iv. राष्ट्रवादी इतिहासलेखन करणाऱ्या इतिहासकारांनी भारताच्या इतिहासातील सुवर्णकाळ शोधण्याचा प्रयत्न केला.
- v. हे करताना प्रसंगी ऐतिहासिक वास्तवाची चिकीत्सापूर्वक छाननी करण्याकडे दुर्लक्ष केले गेले, असा आक्षेपही त्यांच्यावर घेतला जातो.
- vi. भारतीयांनी ब्रिटीशांविरुद्ध दिलेल्या स्वातंत्र्य लढयाला प्रेरणा देण्यासाठी राष्ट्रवादी इतिहासलेखनाचा उपयोग झाला.
- vii. राष्ट्रवादी इतिहासलेखनाच्या प्रभावामुळे प्रादेशिक इतिहास लिहिण्यालाही चालना मिळाली.

2 वंचितांचा इतिहास

- Ans** i. वंचित समूहांचा इतिहास लिहिण्याची सुरुवात मार्क्सवादी इतिहासलेखनाच्या परंपरेतूनच झाली.
- ii. इतिहासलेखनाची सुरुवात समाजाच्या तळाशी असलेल्या सर्वसामान्य लोकांच्या स्तरापासून करायला पाहिजे, ही कल्पना मांडण्यामध्ये अँटोनिओ ग्रामची या इटालियन तत्त्वज्ञाचे स्थान महत्त्वाचे आहे.
- iii. वंचितांचा इतिहास लिहिण्यासाठी लोकपरंपरा हे एक महत्त्वाचे साधन मानले गेले आहे.
- iv. वंचितांच्या इतिहासाला एक महत्त्वाची विचारसरणी म्हणून स्थान मिळवून देण्याचे महत्त्वाचे कार्य रणजित गुहा या भारतीय इतिहासकाराने केले.
- v. त्याचप्रमाणे महात्मा जोतीरव फुले आणि डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांच्या लेखनातही वंचितांच्या इतिहासाचा विचार दिसतो.
- vi. महात्मा फुले यांनी धर्माच्या नावाखाली स्त्रिया शूद्र व अतिशूद्र यांच्या होणाऱ्या शोषणाकडे लक्ष वेधले.
- vii. डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांनी समाजातील दलित जातीची वस्तुस्थिती केंद्रस्थानी ठेवून लेखन केले.

3 प्राच्यवादी इतिहासलेखन

- Ans** i. युरोपमधील अभ्यासकांमध्ये पूर्वेकडील संस्कृती आणि देश यांच्याबद्दल कुतूहल जागृत झालेले होते.
- ii. त्याबद्दल आदर, कौतुक असलेले काही अभ्यासक त्यांच्यामध्ये होते, त्यांना प्राच्यवादी म्हटले जाते.
- iii. प्राच्यवादी अभ्यासकांनी संस्कृत आणि युरोपीय भाषांमधील साधर्म्याचा अभ्यास केला.
- iv. वैदिक वाङ्मय आणि संस्कृत साहित्याचा अभ्यास करण्यावर प्राच्यवादी विद्वानांचा भर होता.
- v. त्यातून या भाषांची जननी असणारी एक प्राचीन इंडो-युरोपीय भाषा होती. अशी कल्पना मांडली गेली.
- vi. इसवी सन १८८४ मध्ये सर विल्यम जोन्स यांनी कोलकाता येथे एशियाटीक सोसायटीची स्थापना केली. त्याद्वारे प्राचीन भारतीय वाङ्मय आणि इतिहास यांच्या अभ्यासास चालना मिळाली.

Q.5 पुढील विधाने सकारण स्पष्ट करा.

- 1 प्रादेशिक इतिहासलेखनाला चालना मिळाली.

- Ans** i. राष्ट्रवादी इतिहासलेखनाच्या प्रभावामुळे प्रादेशिक इतिहास लिहिण्यालाही चालना मिळाली.
- ii. दक्षिण भारताच्या भौगोलिक वैशिष्ट्यांकडे आणि इतिहासाकडे इतिहासकारांचे स्वतंत्रपणे लक्ष वेधले गेले.

- 2 बखर हा ऐतिहासिक साहित्यातील महत्त्वाचा प्रकार आहे.

- Ans** i. 'बखर' हा मध्ययुगीन काळातील ऐतिहासिक साहित्यातील एक महत्त्वाचा प्रकार आहे.
- ii. बखरीमध्ये शूरवीरांचे गुणगान, ऐतिहासिक घडामोडी, लढाया, थोर पुरुषांची चरित्रे यांचा समावेश असतो.
- iii. बखरीमध्ये बखरीचे चरित्रात्मक, वंशानुचरित्रात्मक, प्रसंग वर्णनात्मक, पंथीय, आत्मचरित्रपर, कैफियत, पौराणिक आणि राजनीतिपर असे विविध प्रकार आहेत.

Q.6 पुढील प्रश्नांची सविस्तर उत्तरे लिहा.

- 1 राष्ट्रवादी इतिहासलेखनात स्वातंत्र्यवीर सावरकरांचे योगदान कोणते ?

- Ans** i. भारतीयांनी ब्रिटीशांविरुद्ध दिलेल्या स्वातंत्र्य लढयाला प्रेरणा देण्यासाठी राष्ट्रवादी इतिहास लेखनाचा उपयोग झाला.
- ii. यात वि. दा. सावरकराणी लिहिलेल्या 'द इंडियन वॉर ऑफ इन्डिपेन्डन्स १८५७ या पुस्तकाचे यादृष्टीने विशेष महत्त्व आहे.

- 2 मार्क्सवादी इतिहासलेखन म्हणजे काय ?

- Ans** i. मार्क्सवादी इतिहासकारांच्या लेखनात आर्थिक व्यवस्थेतील उत्पादनाची साधने पद्धती आणि उत्पादनाच्या प्रक्रीयेतील मानवी संबंध यांचा विचार मध्यवर्ती होता.
- ii. प्रत्येक सामाजिक घटनेचा सर्वसामान्य लोकांवर काय परिणाम होतो याचे विश्लेषण करणे हे मार्क्सवादी इतिहासलेखनाचे महत्त्वाचे सूत्र होते.
- iii. मार्क्सवादी इतिहासकारांनी जातिव्यवस्थेत होत गेलेल्या बदलांचा अभ्यास केला.
- iv. भारतामध्ये मार्क्सवादी इतिहासलेखन पद्धतीचा अवलंब प्रभावी रीतीने करणाऱ्या इतिहासकारांमध्ये दामोदर धर्मानंद कोसंबी, कॉम्रेड श्रीपाद अमृत डांगे, रामशरण शर्मा कॉम्रेड शरद पाटील इत्यादींचे योगदान महत्त्वाचे आहे.

- 3 मुघल सम्राट बाबर याच्या आत्मचरित्रात कोणत्या बाबींचा समावेश आहे?

- Ans** मुघल साम्राज्याचा संस्थापक बाबर याने त्याचे आत्मचरित्र 'तुझुक-इ-बाबरी' मध्ये पुढील घटकाचे वर्णन केले आहे:

- i. त्याला कराव्या लागलेल्या लढाया.
- ii. त्याने प्रवास केलेल्या प्रदेशांची आणि शहरांची वर्णने.
- iii. तेथील स्थानिक अर्थव्यवस्था रीति रिवाज, वनस्पती, सृष्टी इ. चे बारकाईने केलेले निरीक्षण यांचा समावेश आहे.

- 4 इतिहासाचार्य वि. का. राजवाडे यांचे इतिहास लेखनातील योगदान स्पष्ट करा.

- Ans** i. इतिहासाचार्य राजवाडे हे इतिहासलेखन भाषाशास्त्र, व्युत्पत्ती, व्याकरण या विषयांवर मूलभूत संशोधन करणारे आणि मराठी भाषेतून लेखन करणारे इतिहासकार म्हणून परिचित आहेत.
- ii. त्यांनी 'आपला इतिहास आपण लिहिला पाहिजे' याचा पुरस्कार केला.
- iii. राजवाडे यांनी 'मराठ्यांच्या इतिहासाची साधने' असे शीर्षक असणारे २२ खंड संपादित केले.
- iv. त्यांच्यामते, इतिहास महणजे भूतकालीन समाजाचे सर्वांगीण समग्र जीवनदर्शन होय.
- v. इतिहासामध्ये केवळ राजकीय घडामोडी, सत्तांतरासाठी कटकारस्थाने आणि युद्धे यांच्याच हकिकती यांचा समावेश होत नाही असे त्यांचे मत होते.
- vi. अस्सल कागदपात्रांच्याच आधारे इतिहास लिहिला पाहिजे असा त्यांचा आग्रह होता.
- vii. इतिहास संशोधनाच्या कार्यासाठी वि.का. राजवाडे यांनी पुण्यात ७ जुलै १९१० रोजी भारत इतिहास संशोधन मंडळ स्थापन केले.

Q.7 दिलेल्या उताऱ्याचे वाचन करून त्यावर आधारित प्रश्नांची उत्तरे लिहा.

1

प्राच्यवादी इतिहासलेखन : युरोपमधील अभ्यासकांमध्ये पूर्वेकडील संस्कृती आणि देश यांच्याबद्दल कुतूहल जागृत झालेले होते. त्याबद्दल आदर, कौतुक असलेले काही अभ्यासक त्यांच्यामध्ये होते. त्यांना प्राच्यवादी म्हटले जाते. प्राच्यवादी अभ्यासकांनी संस्कृत आणि युरोपीय भाषांमधील साधर्म्याचा अभ्यास केला. वैदिक वाङ्मय आणि संस्कृत साहित्याचा अभ्यास करण्यावर प्राच्यवादी विद्वानांचा भर होता. त्यातून या भाषांची जननी असणारी एक प्राचीन इंडो-युरोपीय भाषा होती, अशी कल्पना मांडली गेली. इसवी सन १७८४ मध्ये सर विल्यम जोन्स यांनी कोलकाता येथे एशियाटिक सोसायटीची स्थापना केली. त्याद्वारे प्राचीन भारतीय वाङ्मय आणि इतिहास यांच्या अभ्यासास चालना मिळाली. प्राच्यवादी अभ्यासकांमध्ये फ्रेडरिक मॅक्सम्युलर या जर्मन अभ्यासकाचा प्रामुख्याने उल्लेख करायला हवा. त्याच्या दृष्टीने संस्कृत भाषा ही इंडो-युरोपीय भाषागटातील अतिप्राचीन शाखा होती. संस्कृत साहित्यात त्याला विशेष रस होता. त्याने 'हितोपदेश' या संस्कृत ग्रंथाचा जर्मन भाषेत अनुवाद केला.

- प्राच्यवाद्यांनी कशाचा अभ्यास केला?
- एका प्राच्यवादी इतिहासकाराचे नाव सांगा.
- कोलकातामधील एशियाटिक सोसायटीची माहिती द्या.

- Ans** i. प्राच्यवादी अभ्यासकांनी संस्कृत आणि युरोपीय भाषांमधील साधर्म्याचा अभ्यास केला.
- ii. फ्रेडरिक मॅक्सम्युलर.
- iii. इसवी सन १७८४ मध्ये सर विल्यम जोन्स यांनी कोलकाता येथे एशियाटिक सोसायटीची स्थापना केली. त्याद्वारे प्राचीन भारतीय वाङ्मय आणि इतिहास यांच्या अभ्यासास चालना मिळाली.

Prism
Colours of your Dreams